

*В.О. Соболев,
д-р соціол. наук*

*V.O. Sobolev,
Doctor of Sociol. Sci.*

УКРАЇНА У СВІТЛІ СУЧАСНИХ ГЛОБАЛІЗАЦІЙНИХ ПРОЦЕСІВ

Abstract. The article analyzes the influence of the globalization processes on the socio-political and economic situation in Ukraine and its regions, as well as the possible consequences of its entry to the NATO, WTO, and CES. The problem related to the attitude of Russia and the USA to this situation is considered.

Сучасний глобалізаційний процес являє собою взаємодію основних суб'єктів з метою досягнення конкретних результатів: для США – це розширення сфери впливу; для Росії – повернення втрачених позицій; для Китаю – забезпечення “великого прориву”; для країн мусульманського світу – забезпечення ренесансу мусульманських цінностей і т. д. названі стратегічні цілі визначили характер і зміст взаємовідносин між основними суб'єктами сучасного глобалізаційного процесу. Взаємовідносини між учасниками набули характеру протиставлення. Воно проявляється у відродженні елементів “холодної війни”, новому витку гонки озброєнь, неприхованому протиставленні культурних цінностей в залежності від етнічної та релігійної приналежності. Водночас кожний з учасників свої реальні стратегічні цілі прикриває камуфляжною оболонкою. США, наприклад, для розширення сфери свого впливу використовують гасло здійснення світової демократичної революції за американським взірцем. Після подій 11 вересня 2001 р. президент США Дж. Буш у своїх виступах проголосив таку доктрину: “З Афганістану й Іраку ми почали світову демократичну революцію, яка буде тривати доти, поки всі деспотичні режими Близького Сходу не виявляться скинутими і не зміняться демократичними. Більше того, ця революція не закінчиться, поки світ у цілому не стане демократичним. Ми здійснюємо цей похід тому, що ми – це добро, а наші вороги – зло, ми – “єдина, що збереглася, модель розвитку”, і лише в демократичному світі Америка зможе почуватися безпечно” [1]. Ідеологи Росії стратегічну мету прикривають гаслом особливої місії росіян як збирачів і хранителів істинних людських цінностей, як особливого народу, обраного Богом. Так, відомий російський соціальний філософ Р.Г. Яновський пише, що “впродовж останніх двох століть починає становитися новий тип соціальної самоорганізації, що спирається на творчу індивідуальність. І тут навіть держава може бути названа соборною сукупністю індивідуальностей. На наш погляд, це русько-російське суспільство, що приховано спирається на східні традиції самовдосконалення людини-особистості” [2].

Стратегічні цілі (реальні й приховані) визначили тактичні прийоми головних учасників стосовно решти народів-ізоїв. Ми зупинимося лише на одному аспекті цієї складної і самостійної проблеми, а саме на ставленні до ситуації, що склалася в Україні, з боку двох суб'єктів – Росії і США.

Ставлення російської еліти до України можна вважати, скоріш, традиційним, тобто сприйняття України в кращому випадку як периферії, а в гіршому – як колонії Російської імперії.

Стратегічну мету США щодо України бачимо в книжці З. Бжезинського “Велика шахова гра”. У ній Україна постає як засіб тиску на ослаблену Росію [3]. “Імперія без України, – пише Бжезинський, – буде, в кінцевому підсумку, означати, що Росія стане більш “азіатською” і більш далекою від Європи державою”. “Віднесення України до Європи, – продовжує свою думку Бжезинський, – могло б стати поворотним пунктом для самої Росії. Однак це також означає, що визначення моменту взаємовідносин Росії з Європою – як і раніше, справа майбутнього (“визначення” в тому розумінні, що вибір України на користь Європи висуне як наріжне прийняття Росією рішення: або також стати частиною Європи, або залишитись євразійським ізоєм, тобто по-справжньому не належати ні до Європи, ні до Азії і загрузнути у конфлікті з країнами “ближнього зарубіжжя” [3]. Тактика ж США, а також і країн НАТО, стосовно України чітко визначилася в кінці 2006-го – на початку 2007 рр. До основних тактичних ходів можна віднести:

по-перше, прискорити процес входження України до НАТО, навіть ігноруючи думку населення;

по-друге, спираючись на членство України в цій військово-політичній організації, США як член НАТО отримує право: а) на входження військово-морських сил США в порти України і разом з турецьким флотом матиме можливість пресингувати залишки Чорноморського флоту; б) розміщення елементів ПРО на території України, про що свідчать відверті заяви керівників США; в) на згортання ВПК України, посилаючись на прикриття території країни військовими силами НАТО; г) моральної і матеріальної підтримки проамериканських режимів на Кавказі і в Середній Азії.

У світлі глобалізації Україні загрожує ще одна небезпека. Вона пов'язана з очікуваним входженням країни в СОТ. Слабо структурований національний ринок за низьких темпів реструктуризації промисловості, зокрема машинобудування, аграрного сектору, може не витримати натиску закордонної продукції. Як вихід із ситуації, що склалася, уряд намагається застосувати елементи “рейганоміки”. Суть її проста і зручна для застосування: запроваджується підвищене мито на інвестиції на товари, що ввозяться в країну, і одночасно знижуються податки на інвестиції в національну економіку. Це повинно, за ідеєю, сприяти завершенню процесу реструктуризації основних галузей народного господарства.

Однак запровадження “рейганоміки по-українськи” не могло не загострити взаємовідносин між західними і східними регіонами країни. Населення Західної України переважно зайняте в сільському, лісному господарстві, діяльністю в рекреаційній сфері. Техніка та устаткування для цих сфер закуповуються в основному в Австрії,

Німеччині, Росії, Швейцарії тощо. Набула поширення тут і практика перекидання транспортних засобів, куплених в Європі, з метою їх перепродажу на ринках України та інших країн. Підвищення митних тарифів не могло не вдарити по кишені підприємців, фермерів. Інтереси аграрного, переробного і торгового капіталу західноукраїнського регіону відображаються політичними утвореннями, які входять до блоків БЮТ та “Наша Україна” чи співчують їм.

За Партією регіонів і діючим урядом стоять великий фінансовий, промисловий, газово-нафтовий, транспортний комплекси.

Можна легко передбачити, що одним з питань, яке стане предметом гострої дискусії між Європейським Союзом і керівництвом НАТО, з одного боку, та керівництвом України, з іншого, стане доля українського ВПК.

Україна, яка за радянських часів була одним із центрів розвитку ВПК, знову може розглядатися як можливий партнер у цьому процесі. Нагадаємо, що конверсії підприємств, які займалися виробництвом озброєнь чи комплектуючих для них, з відомих причин не відбулося. Почасти ряд підприємств було законсервовано, почасти пущено на металобрухт. Невелика частина продовжувала виробляти зброю на замовлення.

Участь у реанімації і розвитку ВПК має великі переваги, на що не слід заплющувати очі. По-перше, зброя – це вельми доходний товар, який має значний попит на світовому ринку. Ось чому провідні держави світу не бажали б бачити на ньому Україну. По-друге, жодна галузь народного господарства сьогодні не дає такого поштовху для розвитку природничих, технічних, суспільних наук, як ВПК. По-третє, світова практика засвідчує, що тиражування досягнень ВПК в цивільний сектор у декілька разів скорочує процес упровадження наукових інновацій у кінцевий продукт чи послугу порівняно з тим, коли ці інновації йдуть безпосередньо через цивільні сектори. По-четверте, це вимагає високого професійного рівня спеціалістів, відповідної їх підготовки у навчальних закладах, оскільки ВПК не терпить дилетантства.

Підприємства ВПК України можуть розвиватися лише в рамках міжнародних науково-навчально-промислових комплексів (ННПК), оскільки жодна країна, у тому числі й США, самостійно цю галузь “не потягнуть”. Перед Україною є два шляхи стосовно ВПК. Перший – продовжити руйнувати цю галузь народного господарства. Другий – об’єднати можливості ЄЕП і, виконуючи замовлення інших країн, реанімувати підприємства ВПК, а разом з тим – і інші галузі економіки. Але цей вибір України не вписується у стратегічний курс провідних держав світу. У цьому аспекті слід розглядати заяви керівників ЄС, США, Німеччини та ін. З цього приводу, як ми вже відзначали, З. Бжезинський у своїй книжці “Велика шахова гра” як ідеолог відверто пише, що керівництву США треба розглядати Євразію як джерело сировини для супердержави, а Україну – як засіб тиску на Росію.

Тому всі розмови про демократичність чи недемократичність виборчого процесу в Україні – це прикриття для реалізації стратегічних планів провідних держав світу. Краще зазнати витрат, обчислюваних мільйонами доларів, на підтримку так званих “опозицій”, ніж потім втрачати мільярди на ринках торгівлі найновішими озброєннями.

Які загрози виникають для України в разі об'єднання зусиль з країнами ЄСП? По-перше, поглиблюється економічна залежність промисловості України від Росії. По-друге, вимальовується обмеження збуту продукції України – переважно рамками Євразії. По-третє, у свідомості і поведінці населення Східної України залишаються демократичні цінності корпоративної спрямованості.

При розгляді процесів глобального рівня не можна не помічати їх впливу на процеси, що відбуваються на загальноукраїнському просторі. Колишній Президент України Л. Кучма, безсумнівно, був правий, коли писав, що Україна не Росія. Особливість України полягає в тому, що на її просторі взаємодіють два основні соціокультурні процеси. Перший, умовно назвемо його “прозахідним”, базується на цінності індивіда, його автономії, самостійності, самоповазі і т. п. Історія виникнення цієї цінності пов'язана з виникненням дрібного і середнього приватного господарства (цехове виробництво, торгівля, обслуговування споживача). Оскільки в країнах Західної Європи дрібний і середній бізнес дає в національні бюджети до 60% доходу, держава дбає про створення належних умов для його ефективного функціонування. Західна Україна – це регіони переважно дрібного і середнього бізнесу. До них можна віднести значну частину підприємницького сектору південних і центральних регіонів. Вивчення соціального складу учнів та студентів навчальних закладів засвідчує, що значна частина тих, хто нині навчається, – це вихідці із сімей підприємців дрібного та середнього рівня. Слід сказати, що цей вид бізнесу в Україні переважно тіньовий, точніше, “неформальний”. Державні органи й установи, у тому числі й Верховна Рада, за роки незалежності мало що зробили у створенні відповідного організаційно-правового поля для розвитку даного сектору економіки. Більше того, постійні “наїзди”, хабарництво, здирицтво, недбальство з боку державних чиновників стосовно приватного сектору не могло не спровокувати хвилі протестів, активними учасниками і виразниками яких стала молодь, що навчається. Виступи на майданах міст – це, значною мірою, виступи “зніваснілої од жахів капіталістичної експлуатації дрібної української буржуазії”. Політичні лідери та їхні ідеологи надали цим виступам форми таких цінностей, як демократія, етнічні, мовні особливості регіонів, конфесій тощо. Як бачимо, нічого нового, порівняно з попередніми десятиріччями і сторіччями, в політичних протестах в Україні не відбувається.

Другий соціокультурний процес, що розвивається на Сході та Півдні України, також має свою історію. Освоєння земель у цьому регіоні відбувалося шляхом колонізації, так, як це відбувалося, приблизно, у США. Розвиток землеробства на степових просторах, освоєння природних ресурсів вимагало створення великих акціонерних компаній, товариств, фінансовою основою яких був інтернаціональний капітал. Упродовж XX і початку XXI століть змінювалися суб'єкти власності на засоби і результати виробництва, але соціальні відносини учасників виробництва майже не змінилися. Працюючий, як і раніше, може задовольнити свої потреби й інтереси як член соціальної організації лише через участь в реалізації цілей корпорації. Така форма відносин між роботодавцем і найманим працівником має назву корпоративної демократії. Той, хто не сприймає цього, той нічого не зрозумів у процесах, які відбуваються у Східній та Південній Україні.

Можна зрозуміти і сприйняти невдоволеність населення Західної України тим, що промисловість Сходу не задовольняє потреб підприємців західних регіонів у техніці, обладнанні для дрібного виробництва, яке за високими цінами доводиться закуповувати за кордоном. На жаль, уряд країни, органи місцевого самоуправління сьогодні не мають резервного фонду, який допоміг би перевести підприємства машинобудування на виробництво сучасної техніки і устаткування для комплексного забезпечення потреб аграрного сектору, переробної, харчової промисловості. У свою чергу, підприємства названих галузей надто слабкі у фінансовому відношенні, щоб купувати продукцію машинобудування і тим самим сприяти, щоб вона ставала прибутковою. Заяви Європейського Союзу про надання фінансової, технологічної допомоги для проведення конверсії підприємств оборонної промисловості залишилися заявами. Це можна бачити на прикладі закриття Чорнобильської АЕС, будівництва другого блоку на Хмельницькій АЕС та ін. Тому сьогодні мова повинна йти про пошук джерел створення резервного фонду для переоснащення галузей машинобудування.

Стислий розгляд ситуації, яка склалася сьогодні в Україні, показує, що на повсякденному публічному рівні політичні лідери намагаються схилити суспільні настрої в бік справедливості чи несправедливості політики, яку проводить той чи інший уряд, однак на латентному (прихованому від народу) рівні йде жорстока боротьба за вибір шляху розвитку країни. Зараз уже можна спостерігати, як деякі країни Східної Європи зникають як промислові і перетворюються на регіони тиражування продукції західних країн та США. Думку, яка звучить з уст представників тих чи інших кіл про те, що продукцію українських підприємств ніхто не купує і їх треба закрити, можна зрозуміти, але її не можна сприйняти. Свого часу великий Ганді показав приклад ставлення до національного продукту. Тож якщо Україна відмовиться розвивати власну промисловість, вона зникне як велика європейська держава. Над цим варто порозмірковувати.

Поява нових проблем, пов'язаних з процесами на міжнародному і національному рівнях, змушує керівництво країни шукати шляхи для компромісів, консенсусу між політичними та управлінськими елітами. Таких шляхів можна назвати декілька.

По-перше, у зовнішній політиці керівництву України доведеться все так само йти “по лезу ножа”, балансувати на канаті, що з'єднує Захід зі Сходом.

По-друге, проведення дострокових парламентських виборів – це вимога часу. Їх проведенню має передувати внесення змін до Закону України “Про вибори”. Для України оптимальним може стати поєднання партійної і мажоритарної систем. Це дозволило б істотно поліпшити якісний склад представницьких органів влади.

По-третє, необхідне прийняття Закону України “Про суд і судочинство”. Судді повинні не призначатися згори, а обиратися народом на конкретні строки.

По-четверте, вочевидь, більша частина політичної еліти дозріла до того, щоб зрозуміти необхідність прийняття і запровадження в життя закону “Про адміністративний устрій України”. Основна ідея цього закону повинна полягати в закріпленні за громадою функцій основного осередку суспільного устрою країни.

По-п'яте, бажана розробка типових (за аналогією з Італією, Великою Британією) комплексних соціальних програм розвитку взаємин між регіонами.

По-шосте, назріла потреба у розробці і запровадженні національно-патріотичних програм під гаслом “Ми – українці”.

На завершення можна констатувати, що політична еліта України за наявності бажання може розробити і реалізувати власний шлях соціального розвитку і забезпечити гідне місце для свого народу у світовому співтоваристві.

-
1. Цит. по кн.: *Бьюкенен П. Дж.* Правые и не-правые: Как консерваторы заставили нас забыть о рейгановской революции и повлияли на президента Буша / Патрик Дж. Бьюкенен; Пер. с англ. К.Ковешникова. – М.: АСТ: АСТ МОСКВА: Транзиткнига, 2006. – С. 57–58.
  2. *Яновский Р.Г., Шефель С.В., Шилин К.И.* Русская социология будущего //Тезисы докладов и выступлений на II Всероссийском социологическом конгрессе “Российское общество и социология в XXI веке: социальные вызовы и альтернативы”: В 3 т. – М.: Альфа – М, 2003. – Т. 1. – С. 55; *Яновский Р.* Глобальные изменения и социальная безопасность. – М.: Academia, 1999. – 358 с.
  3. *Бжезинский З.* Великая шахматная игра. Господство Америки и его геостратегические императивы. – М.: Междунар. отношения, 2002. – С. 137, 147.